

حقوق اساسی
جمهوری اسلامی ایران

www.ketab.ir

سرشناسه:

عنوان قراردادی:

عنوان و نام پدیدآور:

مشخصات نشر:

مشخصات ظاهری:

فروست:

شابک:

وضعیت فهرست‌نویسی:

یادداشت:

موضوع:

موضوع:

موضوع:

شناسه افزوده:

رده‌بندی کنگره:

رده‌بندی دیویی:

شماره کتابشناسی ملی:

غمامی، سیدمحمد مهدی، ۱۳۶۳

ایران، قوانین و احکام

حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران / تألیف سیدمحمد مهدی غمامی

تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۹۰.

۶۵۲ ص.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی؛ ۷۶۳ حقوق سیاسی؛ ۷۶.

۱۰۴۰۰۰ ریال؛ ۴-۵۱۷-۴۱۹-۹۶۴-۹۷۸.

فیبا

کتابنامه.

ایران، قانون اساسی (جمهوری اسلامی).

حقوق اساسی -- ایران.

دولت -- ایران.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

۱۳۹۰ ح ۷ / ۴۸ / ۱۳۸۵ / ۵ / ۲۰۶۴ / ۲۰۶۴ KMH

۳۴۲ / ۵۵۰۲۳

۲۳۹۶۱۴۲

انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

عنوان: حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران

تألیف: سید محمد مهدی غامی

نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۵۰۰ قیمت: ۱۰۴۰۰ تومان

حروف چینی و لیتوگرافی: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

چاپ و صحافی: چاپخانه مرکز اسناد انقلاب اسلامی

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۱۹-۵۱۷-۴

ISBN 978-964-419-517-4

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان شریعتی، نرسیده به میدان قدس، رویروی پمپ بنزین اسدی، پلاک ۱۹۵۴.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی، صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۳۸۹۶ تلفن: ۲۲۲۱۱۱۹۴ تلفکس: ۲۲۲۱۱۱۷۴

www.irde.ir

فهرست مطالب

۲۱	 مقدمه
۲۳	 پیشگفتار

بخش اول:

۲۷	 مبانی نظری و تاریخی
۲۹	 فصل اول: اصول و ویژگیهای حقوق اساسی
۳۱	 گفتار اول: مفهوم حقوق اساسی و تبیین مولفه‌های آن
۳۴	 مبحث اول: جایگاه حقوق اساسی در علم حقوق
۳۷	 مبحث دوم: منابع حقوق اساسی
۳۷	 بند اول: منابع مکتبی
۴۰	 بند دوم: منابع موضوعه
۴۲	 بند سوم: نظریات
۴۲	 مبحث سوم: ارتباط حقوق اساسی با علوم سیاسی و علوم اجتماعی
۴۳	 بند اول: حقوق اساسی و علوم سیاسی
۴۵	 بند دوم: حقوق اساسی و علوم اجتماعی

- گفتار دوم: مفهوم قانون اساسی ۴۶
- مبحث اول: حاکمیت قانون و اصل برتری قانون اساسی ۴۹
- مبحث دوم: قانون مذهبی و قانون لاییک ۵۰
- فصل دوم: دولت - ملت ۶۱
- گفتار اول: مفهوم دولت - ملت ۶۱
- مبحث اول: جمعیت ۶۳
- مبحث دوم: سرزمین ۶۷
- مبحث سوم: قدرت عالی ۶۹
- بند اول: حکومت ۷۲
- بند دوم: حاکمیت ۷۳
- گفتار دوم: منشأ و انواع حاکمیت ۷۵
- مبحث اول: حاکمیت نوکراتیک ۷۵
- ۱- حاکمیت غیرمردمی ۷۷
- ۲- حاکمیت مردمی ۷۷
- گفتار سوم: انواع دولتها ۸۲
- مبحث اول: کشورهای تکبافت (ساده) ۸۲
- ۱- کشورهای تکبافت ساده ۸۴
- ۲- کشورهای تکبافت پیچیده ۸۴
- مبحث دوم: کشورهای چند پارچه (مرکب) ۸۸
- ۱- اتحاد شخصی ۸۸
- ۲- اتحاد واقعی ۸۹
- ۳- کنفدراسیون (اتفاق دول) ۹۰

۴- شرایط پایه‌ای کشورهای فدرال (اتحاد دول).....	۹۳
فصل سوم: تاریخچه‌ی قانون اساسی در ایران.....	۱۰۳
گفتار اول: قانون اساسی گرایی مشروطه‌خواهان.....	۱۰۳
مبحث اول: مفهوم نظام مشروطه.....	۱۰۳
مبحث دوم: انگیزه‌های عدالت‌خواهی.....	۱۰۶
مبحث سوم: نفوذ سفارت انگلستان به جریان مشروطه‌خواهی و انحراف آن.....	۱۱۳
مبحث چهارم: تدوین قانون اساسی مشروطه و مبانی آن.....	۱۱۶
مبحث پنجم: بازنگری‌ها در قانون اساسی مشروطه.....	۱۲۲
۱- اولین بازنگری در قانون اساسی مشروطه (مشم قانون اساسی).....	۱۲۲
۲- دومین بازنگری در قانون اساسی مشروطه.....	۱۲۴
۳- سومین بازنگری در قانون اساسی مشروطه.....	۱۲۸
۴- چهارمین بازنگری در قانون اساسی مشروطه.....	۱۳۲
۵- پنجمین بازنگری در قانون اساسی مشروطه.....	۱۳۳
گفتار دوم: قانون اساسی دوره‌ی جمهوری اسلامی ایران.....	۱۳۶
مبحث اول: تحول مفهوم حاکمیت.....	۱۳۶
مبحث دوم: تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....	۱۳۷
مبحث سوم: بازنگری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....	۱۴۱

بخش دوم:

مشخصات جمهوری اسلامی ایران.....	۱۶۱
فصل اول: مشخصات کلی و شکلی.....	۱۶۳
فصل دوم: مشخصات ماهوی.....	۱۶۹

گفتار اول: رهبری	۱۶۹
مبحث اول: حاکمیت الهی	۱۶۹
بند اول: ضرورت حاکمیت از دیدگاه اسلام	۱۶۹
بند دوم: اندیشه‌های اسلامی ناظر به حاکمیت	۱۷۶
مبحث دوم: ولایت فقیه	۱۸۰
بند اول: تعیین رهبر	۱۸۰
۱- نظریه‌ی انتصاب	۱۸۰
۲- نظریه‌ی انتخاب	۱۸۸
۳- نظرات تنظیم‌کنندگان و بازنگران قانون اساسی	۱۹۹
مبحث سوم: تعیین رهبری در قانون اساسی	۲۰۲
مبحث چهارم: اختیارات و وظایف رهبر	۲۰۹
۱- مبدا و حدود اختیارات و وظایف	۲۰۹
۲- تشریح رئوس اختیارات و وظایف	۲۱۷
نظریه‌ی اول: ماهیت مدیریتی یا ارشادی سیاست‌های کلی نظام	۲۱۸
نظریه‌ی دوم: ماهیت قانونی یا مولوی سیاست‌های کلی نظام	۲۲۱
گفتار دوم: مردم‌سالاری دینی	۲۳۲
مبحث اول: مفهوم مردم‌سالاری دینی	۲۳۲
۱- دموکراتیزه کردن اسلام	۲۳۲
۲- تفسیر سلفی از دموکراسی	۲۳۵
۳- نسبت ترکیبی اسلام و مردم‌سالاری	۲۳۶
الف) جایگاه شکل و محتوا:	۲۳۶
ب) اسلام مردم‌سالار:	۲۳۸
مبحث دوم: حاکمیت قانون	۲۴۲

بند اول: لایه‌ها و انواع صور حاکمیت قانون.....	۲۴۴
۱- لایه‌های حاکمیت قانون.....	۲۴۴
۲- انواع حاکمیت قانون.....	۲۴۹
بند دوم: حکمرانی خوب.....	۲۵۵
مبحث سوم: همه‌پرسی (انتخابات مستقیم).....	۲۵۷
بند اول: مفهوم همه‌پرسی.....	۲۵۸
بند دوم: انواع همه‌پرسی.....	۲۶۱
۱- کارکرد ایجابی.....	۲۶۱
۲- کارکرد ابطالی.....	۲۶۱
بند سوم: اشکال و نهادهای مشابه همه‌پرسی.....	۲۶۴
۱- وتوی مردمی.....	۲۶۴
۲- ابتکار عام.....	۲۶۴
۳- گزینش‌گری.....	۲۶۴
۴- پلیسیته.....	۲۶۵
بند چهارم: همه‌پرسی‌ها در دوران مشروطه.....	۲۶۵
۱- همه‌پرسی انحلال مجلس هفدهم.....	۲۶۶
۲- همه‌پرسی انقلاب سفید شاه و مردم.....	۲۶۸
بند پنجم: همه‌پرسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و اجرای آن.....	۲۷۰
۱- همه‌پرسی شکل‌گیری حاکمیت.....	۲۷۳
۲- همه‌پرسی قانون اساسی.....	۲۷۳
۳- همه‌پرسی بازنگری قانون اساسی.....	۲۷۴
مبحث چهارم: انتخابات.....	۲۷۵
بند اول: تاریخچه‌ی انتخابات.....	۲۷۶

- بند دوم: ماهیت اجباری بودن انتخابات ۲۷۷
- بند سوم: انواع انتخابات ۲۷۹
- بند چهارم: نظام های انتخاباتی ۲۸۰
- ۱- نظام اکثریتی - کثرتی ۲۸۱
- ۲- نظام تناسبی ۲۸۲
- ۳- نظام های متفرقه ۲۸۴
- بند پنجم: دموکراسی سایبرنتیکی ۲۸۴
- بند ششم: انواع جرایم و تخلفات انتخاباتی در قوانین جمهوری اسلامی ایران ۲۸۵
- ۱- جرایم انتخاباتی به موجب مادهی ۶۶ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی ۲۸۶
- ۲- جرایم انتخاباتی در قوانین و آیین نامه های انتخاباتی دیگر ۲۸۸
- ۳- جرایم الکترونیکی انتخاباتی ۲۸۹
- بند هفتم: مراجع رسیدگی به تخلفات انتخاباتی ۲۹۰
- ۱- هیئت اجرایی ۲۹۲
- ۲- هیئت نظارت ۲۹۷
- بند هشتم: شیوهی رسیدگی به تخلفات انتخاباتی ۳۰۰

بخش سوم:

- حقوق شهروندی و جایگاه مردم ۳۰۷
- فصل اول: مفهوم و اصول حقوق شهروندی ۳۰۹
- گفتار اول: شاخص های حقوق شهروندی ۳۰۹
- مبحث اول: آزادی ۳۰۹
- بند اول: آزادی در مکتب اسلام و لیبرالیسم ۳۱۲

۱- مفهوم آزادی در مکتب اسلام.....	۳۱۲
۲- آزادی در مکتب لیبرالیسم.....	۳۱۵
بند دوم: انواع آزادی و حدود آن.....	۳۱۹
۱- آزادی جان، مال و آبرو.....	۳۱۹
۲- آزادی عقیده و بیان.....	۳۱۹
مبحث دوم: برابری و برادری.....	۳۲۰
مبحث سوم: امنیت.....	۳۲۱
مبحث چهارم: پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری.....	۳۲۲
گفتار دوم: الگوهای اصلی شهروندی.....	۳۲۳
مبحث اول: الگوی حذفی متفاوت.....	۳۲۴
مبحث دوم: الگوی جذب یا همانندسازی.....	۳۲۵
مبحث سوم: الگوی تکثرگرا.....	۳۲۶
گفتار سوم: سازمانهای مردمی تضمین حقوق شهروندی.....	۳۲۶
مبحث اول: احزاب.....	۳۲۷
بند اول: مفهوم حزب.....	۳۲۸
بند دوم: سیستم‌های حزبی.....	۳۳۱
۱- سیستم تک‌حزبی.....	۳۳۲
۲- سیستم دو حزبی.....	۳۳۲
۳- سیستم چندحزبی.....	۳۳۳
بند سوم: جایگاه احزاب در جمهوری اسلامی ایران.....	۳۳۴
مبحث دوم: سازمان‌های مردم‌نهاد.....	۳۳۶
بند اول: اشکال سمن‌ها.....	۳۴۰
بند دوم: تأمین بودجه.....	۳۴۲

- بند سوم: نظارت و کنترل ۳۴۴
- گفتار چهارم: دامنه‌ی حقوق شهروندی در سه نظام تقنینی ۳۴۷
- مبحث اول: جمهوری اسلامی ایران ۳۴۷
- مبحث دوم: در ایالات متحده‌ی آمریکا ۳۵۲
- مبحث سوم: در جمهوری لائیک فرانسه ۳۵۵

بخش چهارم:

- حاکمیت و نهادهای سیاسی ۳۵۹
- فصل اول: تفکیک قوا ۳۶۱
- گفتار اول: مفهوم و نحوه‌های اجرای اصل تفکیک قوا ۳۶۶
- مبحث اول: تفکیک مطلق قوا ۳۶۸
- مبحث دوم: تفکیک نسبی قوا ۳۷۰
- گفتار دوم: انواع نظام‌های سیاسی بر اساس اصل تفکیک ۳۷۱
- مبحث اول: نظام ریاستی ۳۷۱
- مبحث دوم: نظام پارلمانی ۳۷۴
۱. دو رکنی بودن قوه‌ی مجریه ۳۷۵
۲. همکاری بین قوای سه‌گانه به‌ویژه بین مقننه و مجریه ۳۷۶
- بند اول: انواع نظام پارلمانی ۳۷۷
- الف) نظام پارلمانی در کشورهای دوحزبی (رژیم پارلمانی با برتری قوه‌ی مجریه) ۳۷۸
- ب) نظام پارلمانی در کشورهای چندحزبی (نظام پارلمانی با برتری قوه‌ی مقننه) ۳۷۹
- بند دوم: تفاوت نظام پارلمانی با نظام مجلسی ۳۸۰
- مبحث سوم: نظام‌های نیمه‌ریاستی و نیمه‌پارلمانی ۳۸۱

گفتار سوم: نظام تفکیک قوا در جمهوری اسلامی ایران و روابط قوا با یکدیگر.....	۳۸۵
فصل دوم: نظام و ساختار قوای سه‌گانه در جمهوری اسلامی ایران.....	۳۹۷
گفتار اول: دستگاه مقننه.....	۳۹۷
مبحث اول: مفهوم پارلمان و مجلس قانون‌گذاری.....	۳۹۷
بند اول: زمینه‌های فکری و تاریخی پارلمانیسم.....	۳۹۸
بند دوم: پارلمانیسم در اندیشه‌های روشنفکران و مشروطه‌خواهان ایرانی.....	۴۱۶
مبحث دوم: ساختار و سازمان مجلس شورای اسلامی.....	۴۲۵
بند اول: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.....	۴۲۹
بند دوم: هیئت تطبیق مصوبات دولت با قوانین مجلس شورای اسلامی.....	۴۳۲
بند سوم: دیوان محاسبات کشور.....	۴۳۶
گفتار دوم: قوه‌ی مجریه.....	۴۳۹
مبحث اول: ریاست جمهوری.....	۴۳۹
مبحث دوم: دولت.....	۴۴۴
۱- معاون اول:.....	۴۴۴
۲- سازمان‌های تحت امر رئیس‌جمهور:.....	۴۴۵
۳- هیئت وزیران و وزراء:.....	۴۴۵
مبحث سوم: صلاحیت دولت در تدوین مقررات.....	۴۴۸
۱- تصویب‌نامه:.....	۴۵۲
۲- آیین‌نامه:.....	۴۵۳
۳- بخشنامه:.....	۴۵۳
مبحث چهارم: نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران.....	۴۵۴

- بند اول: نیروی انتظامی ۴۵۹
- بند دوم: ارتش ۴۶۰
- بند سوم: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ۴۶۱
- گفتار سوم: قوه قضائیه ۴۶۳
- مبحث اول: رئیس قوه قضائیه ۴۶۴
- مبحث دوم: نظام قضایی ۴۶۶
- مبحث سوم: سازمان‌های تابعه قوه قضائیه ۴۷۰
- بند اول: سازمان پزشکی قانونی ۴۷۰
- بند دوم: سازمان روزنامه‌ی رسمی ۴۷۱
- بند سوم: سازمان قضایی نیروهای مسلح ۴۷۳
- بند چهارم: سازمان ثبت و املاک کشور ۴۷۴
- بند پنجم: سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور ۴۷۵
- بند ششم: سازمان بازرسی کل کشور ۴۷۶
- فصل چهارم: نهادهای خاص ۴۷۹
- گفتار اول: شوراهای محلی ۴۷۹
- گفتار دوم: مجمع تشخیص مصلحت نظام ۴۸۶
- مبحث اول: اختلافات مجلس و شورای نگهبان ۴۹۰
- مبحث دوم: ارائه‌ی مشاوره‌های لازم به رهبری ۴۹۳
- ۱- تعیین و نظارت سیاست‌های کلی نظام ۴۹۳
- ۲- حل معضلات غیرعادی نظام ۴۹۵
- ۳- سایر وظایفی که در قانون اساسی به مجمع ارجاع داده شده است ۴۹۵
- مبحث سوم: ساختار مجمع تشخیص مصلحت نظام ۴۹۵
- گفتار سوم: شورای نگهبان ۴۹۹

بند اول: نظارت تقنینی و شرعی	۵۰۳
بند دوم: تفسیر قانون اساسی	۵۰۹
۱- مکتب لفظی یا متن محور:	۵۱۰
۲- مکتب تحلیل علمی آزاد یا قصد محور:	۵۱۱
بند سوم: نظارت بر انتخابات	۵۱۳
۱- نظارت بر انتخابات مجلس خبرگان	۵۱۵
۲- نظارت بر انتخابات ریاست جمهوری	۵۱۷
۳- نظارت بر انتخابات مجلس شورای اسلامی	۵۱۷
۴- نظارت بر اجرای همه پرسی	۵۱۸
گفتار چهارم: خبرگان رهبری	۵۱۸
مبحث اول: ساختار مجلس خبرگان	۵۲۰
۱- کمیسیون اصل ۱۰۷ و ۱۰۹ قانون اساسی	۵۲۲
۲- کمیسیون اصل ۱۰۸ قانون اساسی	۵۲۳
۳- کمیسیون اصل ۱۱۱ قانون اساسی (هیئت تحقیق)	۵۲۳
۴- کمیسیون امور مالی و اداری	۵۲۵
۵- کمیسیون سیاسی - اجتماعی	۵۲۶
۶- کمیسیون بررسی راه‌های پاسداری و حراست از ولایت فقیه	۵۲۷
مبحث دوم: مشروعیت مجلس خبرگان	۵۲۸
مبحث سوم: وظایف و اختیارات مجلس خبرگان	۵۳۳
الف) کشف و اعلان	۵۳۴
ب) انتخاب و تعیین	۵۳۶
ج) حکم	۵۳۷

بخش پنجم:

۵۳۹.....	اقتصاد در جمهوری اسلامی ایران
۵۴۱.....	فصل اول: اهداف و مبانی اقتصادی
۵۴۳.....	گفتار اول: ابزاری بودن اقتصاد
۵۴۶.....	گفتار دوم: اصل مالکیت
۵۵۱.....	فصل دوم: سیاست‌های اقتصادی
۵۵۳.....	گفتار اول: سیاست‌های دوره‌ی اقتصاد دولتی
۵۵۶.....	گفتار دوم: سیاست‌های دوره‌ی اقتصاد خصوصی
	گفتار سوم: تفاوت‌های اقتصاد خصوصی بر مبنای مفهوم سرمایه‌داری و
۵۶۶.....	مفهوم اسلامی

بخش ششم:

۵۶۹.....	سیاست خارجی و امنیت ملی
۵۷۱.....	فصل اول: مبانی سیاست خارجی و امنیت ملی
۵۷۱.....	۱- عدم اقتدار و وابستگی حکومت‌های سلطنتی:
۵۷۲.....	دخالت‌های قدرت‌های استکباری و استعماری
۵۷۴.....	گفتار اول: تلاش در جهت ایجاد امت واحده
۵۷۸.....	گفتار دوم: حمایت از مستضعفین در برابر مستکبرین و تروریسم
	گفتار سوم: حفاظت از استقلال و حاکمیت ملی در عرصه‌ی داخلی و
۵۸۳.....	بین‌المللی
۵۸۶.....	گفتار چهارم: دفاع از حقوق مسلمانان
	گفتار پنجم: روابط بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران و اصل
۵۸۷.....	مقابله به مثل

گفتار ششم: سیاست دعوت.....	۵۹۰
گفتار هفتم: مبارزه با تروریسم.....	۵۹۳
فصل دوم: ساختار تصمیم‌گیری در سیاست خارجی.....	۵۹۷
گفتار اول: رهبری.....	۵۹۸
گفتار دوم: قوه‌ی مجریه.....	۵۹۸
گفتار سوم: قوه‌ی مقننه.....	۶۰۱
گفتار چهارم: شورای عالی امنیت ملی.....	۶۰۲
نتیجه‌گیری.....	۵۹۷
کتابنامه.....	۵۹۷
نمایه.....	۶۱۵

مقدمه

تمام مکاتب انسانی و ادیان بزرگ الهی، آموزه‌هایی را برای تنظیم روابط فردی و اجتماعی انسان‌ها جهت ساماندهی مطلوب زندگی اجتماعی مطرح کرده‌اند. امروزه از آموزه‌های مذکور تحت عنوان «حقوق اساسی» یاد می‌شود.

حقوق اساسی یکی از شاخه‌های حقوق عمومی داخلی است که اصول و قواعد راجع به ساختار حکومت، قوای سازنده‌ی آن، وظایف و اختیارات مقامات و نهادهای حکومت و روابط بین آنها را مورد بررسی قرار می‌دهد. همچنین حقوق و آزادی‌های ملت را تبیین کرده، رابطه‌ی بین حکومت و ملت را تنظیم می‌نماید. به این ترتیب موضوع حقوق اساسی عبارت است از مطالعه‌ی اصول و قواعد حقوقی درباره‌ی استقرار، توزیع و انتقال قدرت و مطالعه‌ی اقسام حقوق و آزادی‌هایی که ملت در برابر حکومت از آن برخوردار است.

حقوق اساسی از منابع مختلفی سرچشمه می‌گیرد که قانون اساسی مهم‌ترین منبع آن به‌شمار می‌رود؛ چرا که این منبع، یک سند مدون و مکتوبی است که دربرگیرنده‌ی قواعد و ضوابط کلی درباره‌ی ساختار حکومت، اجزا و قوای سازنده‌ی آن، وظایف و اختیارات آنها و روابط بین آنها و نیز قواعد مربوط به حقوق و آزادی‌های ملت می‌باشد.

حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران با توجه به ماهیت نظام جمهوری اسلامی و نیز اندیشه‌ی سیاسی امام خمینی، مؤسس این نظام سیاسی از دو منبع مهم و بنیادی

سرچشمه گرفته است. اساسی‌ترین عنصر حاکم بر حقوق اساسی در این نظام سیاسی، آموزه‌های مکتب تشیع است که طبق کلام شیعی در عصر غیبت امام معصوم طراحی شده است و در این راستا اصول مربوط به اسلامیت نظام جمهوری اسلامی از قبیل اصول چهارم، پنجم، پنجاه و هفتم و یکصد و دهم و غیره سمبل‌های آموزه‌های مذکور به شمار می‌روند.

به علاوه در اجرای صحیح آموزه‌های یادشده، آرای ملت به مثابه رکن دوم تعیین‌کننده حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ترسیم شده است که چنین بنیادی براساس تعریف جمهوری اسلامی از سوی بنیان‌گذار آن، که جمهوری اسلامی نظامی است مبتنی بر احکام اسلام و متکی به رأی مردم، شکل گرفته است.

کتاب حاضر با چنین نگرشی در صدد تبیین حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران است که امید می‌رود انتشار آن از سوی مرکز اسناد انقلاب اسلامی مورد استقبال علاقه‌مندان به مطالعات انقلاب اسلامی ایران قرار گیرد.

در پایان ضمن تشکر از زحمات مؤلف محترم، از تلاش‌های معاون محترم پژوهشی آقای دکتر اکبر اشرفی، مدیر محترم بخش تحقیق آقای علی کردی، مدیر و کارشناس محترم گروه حقوق و اندیشه‌ی سیاسی آقایان احمدزاده و سیدمحسنی و همکاران محترم انتشارات قدردانی می‌شود.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی

پیشگفتار

اَللّٰهُمَّ بَلِّغْ اِلَانْخُلُوْا الْاَرْضُ مِنْ قَائِمِ اللهِ بِحُجَّةٍ، اِمَّا ظَاهِرًا مَشْهُورًا، وَاِمَّا خَائِفًا مَغْمُورًا،
لثَلَا تَبْطُلَ حُجَجُ اللهِ وَبَيِّنَاتُهُ. (امیرالمؤمنین، حکمت ۱۴۷)

حقوق عمومی و حقوق اساسی به لحاظ اهمیتی که عملاً در تمامی نظام‌های حاکمیتی دارند، ذاتاً از مبانی علم حقوق به شمار می‌آیند. با وجود این عدم توجه به اهمیت راهبردی و زیربنایی رشته‌ی حقوق به عنوان یک علم و نه تکنیک (همانند مشاغل قضایی) همواره از آفات و نگرانی‌های این رشته در ایران به حساب می‌آمده و می‌آید. مضافاً اینکه این رشته همانند همه‌ی رشته‌های علوم انسانی در ایران دچار خلأ نظریه‌پردازی و بومی‌سازی شده است. به این ترتیب حقوق اساسی (مهم‌ترین گرایش حقوق عمومی) در ایران در کنار تمام کاستی‌ها و ناهمگونی‌های موجود، کارآمدی مطلوبی نیز ندارد. تحلیل چرایی این رکود، خود مجالی دیگر را نیاز دارد ولی مختصراً، بی‌توجهی زنجیره‌وار به علوم انسانی، حقوق، حقوق عمومی و حقوق اساسی؛ و متقابلاً میل به استفاده‌ی ابزاری، غیربومی و غیرمتعهدانه از این علوم از بحران‌های کنونی و قاعدتاً فراروی ما در سال‌های آینده - کما آنچه در گذشته رخ داده - محسوب می‌شود.

از دیگر سؤالاتی که می‌بایست در نظام حقوقی عمومی ایران به آن پاسخ شفافی داده شود، این است که مبانی و عناصر تشکیل‌دهنده‌ی این گرایش زیربنایی حقوق از کجا تأمین و چگونه استدلال می‌شوند. دوگانگی استدلال‌هایی که گهگاه یکی بروز و

ظهور بیشتری در سیاست‌ها، قوانین و مقررات می‌یابد، نشانگر سردرگمی جدی نظام حقوق عمومی است. بر این اساس، اگرچه اصول بنیادین نوع حاکمیت و رأس حکومت را تعیین می‌کند، ولی اصول ثانویه از قدرت استدلال، قیاس و نهایتاً همراهی نظام‌مند بهره نمی‌برد. البته با عبور از بخش واقعی‌تر این واقعیت و با توجه به فاصله با آرمان‌ها و اهداف موردنظر، سرعت مطلوبیت حقوق عمومی در ایران نیز امری غیرقابل انکار است، اگرچه این شتاب‌های مقطعی می‌بایست به نحو جداگانه‌ای مورد تحلیل و پرداخت قرار گیرد، زیرا گرایش صرف نمی‌تواند تحول شگرفی را رقم بزند.

این کتاب یک پاسخ فوری و البته بدون شک در حال رشد به این وضعیت کنونی و مسبوق به گذشته است که در آن نه ادعای تحولات شگرف قابل انتساب به نویسنده است و نه بی‌توجهی به نظام حقوق عمومی و اساسی پیرامون. به این ترتیب در این مجموعه سعی کرده‌ایم از توضیح واضح‌تر و توضیحات پرهیزیم و مطالبی را که در دیگر کتب حقوق اساسی به تفصیل به آن پرداخته شده به اجمال و گذرا بیان کنیم. البته در این بین، مطالبی هم وجود دارد که سایرین به آن از منظر دیگری پرداخته‌اند و ما در این مقام با توجه به نظر متفاوت توجه بیشتری به آن داشته‌ایم و یا حداقل از باب اهمیت به آن اشاره‌ای مکرر کرده‌ایم. ولی این کتاب از یک سو با توجه به ضیق وقت در تدوین و از سوی دیگر از پرداخت به مطالب همه‌گفته یا کم‌اهمیت طفره رفته‌است و قصد چندباره‌گویی را مگر به الزامات معین نداشته است. از این رو صرفاً حجم بخش‌های کتاب از منطق مقسم‌های هم‌ارز تبعیت نمی‌کند و متقابلاً آنچه اهمیت یافته، میزان ارزش تحلیلی هر بخش بوده است. از سوی دیگر نگارنده همواره بر این نکته تأکید دارد که آنچه وی بیان داشته و تحلیل می‌کند، بازتولید و تعمیق همان آموزه‌ها و مطالبی است که در خدمت اساتید بزرگ حقوق عمومی و حقوق اساسی فراگرفته و البته آنها را گسترش داده و به مفاهیم جدیدی نیز اشاره کرده است.

از ویژگی‌های دیگر این کتاب مطالعه‌ی حقوق اساسی تطبیقی با سایر کشورها (مخصوصاً فرانسه، آمریکا و انگلیس) برای درک بهتر هنجاری و ساختاری حقوق اساسی ایران بوده که نگارنده را ملزم به اشاراتی کم و بیش مختصر کرده‌است.

بدین صورت بعد از شناخت کاستی‌ها و معایب در جهت ترمیم برخی نهادها و تأسیس‌های حقوقی می‌توان گام برداشت و نیز به ویژگی‌های منحصر به فرد حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران پی برد.

طرح مطالب در این کتاب به دلیل تعدد موضوعات و تکثر عناوین حقوق اساسی، در شش فصل و به ترتیب مبنا و اولویت و البته سنت موجود صورت گرفته است. در فصل اول مبانی و اصول حقوق اساسی در سیر متهی به جمهوری اسلامی ایران طرح می‌گردد؛ در فصل دوم به مشخصات حاکمیتی و اصول مبنایی حکومت در جمهوری اسلامی پرداخته شده است؛ فصل سوم به تشریح حقوق شهروندی پرداخته است؛ فصل چهارم توضیح برخی از نهادهای حکومتی را در ایران برعهده گرفته است؛ فصل پنجم به مبحث اقتصاد در جمهوری اسلامی ایران پرداخته است و نهایتاً در فصل ششم مسئله‌ی سیاست خارجی و امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران تبیین شده است.

نهایت آنکه در این کتاب بعد از سیاست و حمد خدا در یاری و کسب توفیق در عرصه‌های گوناگون از جمله نگارش مجموعه‌ی پیش‌رو، بیش از هر چیز از کمک‌های شایان همسر در همراهی، بازخوانی و استشاره‌های متعدد، بهره برده‌ام و بر خود لازم می‌دانم این اثر را به وی تقدیم کنم؛ اگرچه بدین رو نمی‌توانم از همکاری‌ها و همدلی‌های دیگران از جمله پدر و مادر، برادر، دوستان و علی‌الخصوص اساتید عالم و فاضل خود نیز شاکر نباشم. بدون تردید این کتاب چیزی جز تفویع و تحلیل آنچه از اساتید خود آموخته‌ام و تأملی که از ایشان به تعلّم فراگرفته‌ام نیست. باشد که همیشه قدردان نعمات بسیار خدا بر خود، به ویژه بهره‌مندی از اساتید گرانقدر این رشته گردم.

سید محمد مهدی غمامی

بهار ۱۳۸۸